

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 14 december 2018

Mål nr

B 1751-18

PARTER

Klagande

LC

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MHC

Motparter

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. Medmera Bank AB, 556091-5018

171 88 Solna

Företrädd av åklagaren

SAKEN

Grovt penningtvättsbrott m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2018-03-02 i mål B 287-18

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på så sätt att Högsta domstolen dels dömer LC för penningtvättsbrott enligt 3 § lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott, dels bestämmer skadeståndet till 235 000 kr jämte ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen från den 27 december 2017.

MHC ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av LC i Högsta domstolen med 11 721 kr. Av beloppet avser 9 377 kr arbete och 2 344 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

LC har yrkat att Högsta domstolen ska frikänna honom eller i andra hand bedöma brottet som penningtvättsförseelse samt under alla förhållanden befria honom från skyldigheten att betala skadestånd eller i vart fall jämka skadeståndet.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 5.

DOMSKÄL**Bakgrund**

1. Under slutet av 2015 vilseleddes Medmera Bank AB av en okänd person att utbetala 250 000 kr till LCs bankkonto.

2. Åklagaren väckte åtal mot LC och gjorde gällande att han gjort sig skyldig till penningtvättsbrott genom att tillhandahålla sitt bankkonto och ta emot de aktuella medlen, genom att låna ut sitt kontokort och sin kod för uttag och genom att göra överföringar och uttag från kontot.
3. Tingsrätten dömde LC för grovt penningtvättsbrott till villkorlig dom och ålade honom att, solidariskt med den medtilltalade, betala skadestånd till Medmera Bank AB med 250 000 kr jämte ränta.
4. Hovrätten har fastställt tingsrättens domslut.
5. LC har överklagat hovrättens dom. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningen.

Frågan i målet

6. I enlighet med hovrättens dom har LC gjort sig skyldig till penningtvättsbrott. Målet gäller främst hur brottet ska rubriceras och hur straffvärdebedömningen ska göras.

Vad som är utrett

7. LC har tillhandahållit sitt bankkonto och tagit emot 250 000 kr på detta. Han har lånat ut sitt kontokort och sin kod för uttag och gjort ett antal uttag och en överföring. LCs avsikt var att hjälpa en gammal vän, som sagt sig inte kunna komma åt sina pengar på grund av en konkurs. Det var först när LC såg vilket belopp som hade satts in på kontot som han förstod att pengarna kunde ha brottsligt ursprung. LC har, när han tillhandahöll sitt bankkonto och lånade ut sitt kontokort och sin kod, inte haft uppsåt till att medel som härrörde från brottslig verksamhet skulle överföras till kontot. Sådant uppsåt har han emellertid haft när han gjorde uttag och överföring från kontot. Det är de

sistnämnda åtgärderna som han har dömts för. När han utförde dessa hade en annan person redan tagit ut 15 000 kr från hans bankkonto.

8. LC har tagit ut 167 000 kr genom ett flertal kontantuttag i bl.a. Jönköping och Göteborg. Han har skjutsats runt i en bil tillsammans med ett par andra personer och har efter uttagen lämnat över pengarna till den medtilltalade. Efter att ha blivit instruerad till det har LC också överfört resterande 68 000 kr till dennes bankkonto. Sammantaget har alltså LC, efter att han fått uppsåt till medlens ursprung, medverkat till att 235 000 kr tagits ut eller överförts från hans konto.

Den rättsliga regleringen m.m.

Penningtvättsbrottet

9. Enligt huvudbestämmelsen i 3 § lagen om straff för penningtvättsbrott förutsätts för straffansvar

- dels att gärningen syftar till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde,
- dels att gärningsmannen antingen förfogar över egendomen på visst sätt (se 3 § första stycket 1) eller vidtar åtgärder som typiskt sett innebär att egendomens ursprung eller ägarförhållandena blir svåra att klarlägga (se 3 § första stycket 2).

Straffet för penningtvättsbrott är fängelse i högst två år. I 4 § finns en kompletterande reglering som träffar vissa fall där en gärning inte har ett sådant syfte som förutsätts enligt 3 §, men där gärningen ändå otillbörligen främjar möjligheterna för någon att omsätta egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet. Bestämmelsen i 4 § är subsidiär till 3 §.

10. Om ett penningtvättsbrott är grovt döms för grovt penningtvättsbrott till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har avsett betydande värden, om de brottsliga åtgärderna har ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning eller i annat fall varit av särskilt farlig art. (Se 5 §.)

11. Om brottet är ringa döms för penningtvättsförseelse till böter eller fängelse i högst sex månader. För penningtvättsförseelse ska också dömas den som inte insåg men hade skälig anledning att anta – dvs. var oaktsam i förhållande till – att egendomen i fråga härrörde från brott eller brottslig verksamhet. (Se 6 §.)

Bestämmande av straffvärde

12. Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Bestämmelsen ger uttryck för att straffvärdet utgör utgångspunkten för påföljdsbestämningen och återspeglar de för påföljdsbestämningen grundläggande principerna om proportionalitet och ekvivalens.

13. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas bl.a. den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (se 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken).

14. Hänvisningen till vad gärningsmannen insett eller borde ha insett innebär att endast sådana faktorer som är täckta av uppsåt eller oaktsamhet kan beaktas vid straffvärdebedömningen. När åtalet avser ett brott som förutsätter uppsåt, bör faktorer täckta endast av oaktsamhet i princip kunna beaktas under

förutsättning att gärningen är kriminaliserad också om den har begåtts av oaktsamhet (se ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 6 med hänvisningar; jfr ”Samlag med avkomling” NJA 2015 s. 826 p. 10 som avsåg en gärning som är kriminaliserad endast om den begås med uppsåt). I regel får emellertid faktorer som är täckta bara av oaktsamhet begränsad betydelse för straffvärdet i relation till de delar som är täckta av uppsåt.

15. Utöver den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken finns det i 2 och 3 §§ angivet vissa försvårande (2 §) och förmildrande (3 §) omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, ska beaktas vid straffvärdebedömningen.

Om gradindelning och relationen till straffvärde

16. Vid gradindelade brott är varje grad att se som en egen brottstyp med en egen straffskala. Av hänvisningen i 29 kap. 1 § brottsbalken till den för brottet tillämpliga straffskalan följer att gradindelning i princip måste ske före straffvärdebedömningen. Det förhållandet att det, vilket utvecklas i det följande, finns ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning påverkar inte denna prövningsordning (se t.ex. ”Brevinkastet” Högsta domstolens dom den 5 juli 2018 i mål B 4885-17 p. 19).

17. I vissa fall förekommer vid gradindelade brott s.k. kvalifikationsgrunder som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett visst brott är grovt, eller synnerligen grovt. I dylika fall tar bedömningen av rubriceringsfrågan sin utgångspunkt i dessa omständigheter (se ”Rånet i tobaksbutiken” Högsta domstolens dom den 10 oktober 2018 i mål B 2678-18 p. 7). En samlad bedömning måste emellertid alltid göras. Det betyder att det inte är nödvändigt att bedöma brottet som grovt när någon av de angivna omständigheterna föreligger och heller inte uteslutet att bedöma brottet som grovt i fall där ingen av de angivna omständigheterna är för handen. För att ett brott ska

bedömas som grovt i sistnämnda fall krävs emellertid i princip att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som försvårande i motsvarande grad som normalt gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering (se t.ex. ”De upprepade skattebrotten” Högsta domstolens dom den 13 juli 2018 i mål B 4680-17 p. 10 och ”Rånet i tobaksbutiken” p. 7, båda med vidare hänvisningar).

18. Även med utgångspunkt i den nyss angivna prövningsordningen finns det ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning. Det beror på att gradindelningen i mer svårbedömda fall inte kan göras utan att det sker en värdering av hur allvarlig brottsligheten är. Den samlade bedömning som alltid måste göras kommer alltså ytterst – med reservation för att vissa faktorer som påverkar straffvärdet saknar betydelse för gradindelningen – att bygga på en värdering av om straffvärdet i det enskilda fallet med beaktande av förekommande kvalifikationsgrunder är sådant att det är motiverat att döma för grovt brott. När det inte finns några kvalifikationsgrunder angivna blir sambandet mellan de båda bedömningarna ännu tydligare.

Gradindelning och straffvärdebedömning vid penningtvättsbrott

19. I 5 § lagen om straff för penningtvättsbrott anges ett antal omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är att anse som grovt (se p. 10). Eftersom penningtvättsbrott kan utföras på olika sätt och det kan förekomma förbrott av varierande slag kan frågan om vilka överväganden som gör sig gällande vid gradindelning av penningtvättsbrott inte besvaras generellt.

20. I viss utsträckning kommer förbrottet att bli styrande för synen på penningtvättsbrottet. Närmast blir det då fråga om att väga in förbrottets allmänna karaktär och svårhet i den utsträckning dessa förhållanden är kända. Det har i motiven till lagen om straff för penningtvättsbrott förutsatts att de närmare omständigheterna kring förbrottet inte behöver visas (se prop.

2013/14:121 s. 109). När ett penningtvättsbrott – såsom i nu aktuellt fall – avser egendom som härrör från ett förmögenhetsbrott har det i förarbetena angetts att de ungefärliga värdegränser som utgör hållpunkter vid bedömning av om ett förmögenhetsbrott är att anse som grovt, kan vara vägledande också vid bedömning av om ett penningtvättsbrott är grovt med hänsyn till att det avsett betydande värden (se a. prop. s. 113).

21. Vad som sägs i förarbetena ligger i linje med de uttalanden om gradindelning och straffvärdebedömning vid häleri som Högsta domstolen gjorde i rättsfallet ”Pälshäleriet” NJA 2013 s. 654. I fallet uttalade Högsta domstolen att den i rättspraxis utbildade hållpunkten, att en stöld – eller ett bedrägeri eller en förskingring – många gånger är att bedöma som grovt brott om värdet av det tillgripna motsvarar fem basbelopp, bör kunna accepteras samt att det saknades skäl att bedöma häleribrottslighet på annat sätt (se p. 6 i rättsfallet). Domstolen betonade emellertid samtidigt att det är viktigt att det förhållandet att man på detta sätt knyter straffvärdebedömning och gradindelning till olika beloppsgränser inte leder till en rättstillämpning där andra faktorer inte ges den betydelse de bör ha (se p. 5 i rättsfallet).

22. I rättsfallet angavs vidare att betydelsen av godsets värde relativt sett blir mindre ju allvarligare brottsligheten är. Om godsets värde är så högt som 18 basbelopp bör emellertid utgångspunkten vara att straffvärdet motsvarar fängelse i ett år (se p. 8 i rättsfallet).

23. Vid ytterligare ökande belopp avtar betydelsen av godsets värde ännu mer. Skälet till att betydelsen av värdet avtar är dels att hänsyn måste tas till den relativa betydelsen av en viss kvantitativ ökning (en ökning från 100 kr till 5 000 kr har större betydelse än en ökning från 50 000 kr till 55 000 kr), dels att en sådan avtagande betydelse är en förutsättning för att man inte ska nå taket på straffskalan alltför snabbt och därmed hindra att ytterligare kvantitativa skillnader ges betydelse överhuvudtaget (jfr förhållandena vid straffvärdebedömningen av narkotikabrott).

24. Motsvarande synsätt bör anläggas vid penningtvätt som hänger samman med förmögenhetsbrott. Vad som har sagts om värdegränserna och deras betydelse får sålunda anses ha bäring på penningtvättsbrott. Men det ska göras en nyanserad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid andra faktorer än värdet ska beaktas. I första hand blir det då förhållandena vid själva penningtvättsbrottet som kommer att vägas in vid sidan av det värde som brottet avser.

25. Penningtvättsbrott kan, som nämnts (jfr p. 19), vara av mycket skiftande karaktär. Fråga kan vara om åtgärder som avser hantering av den egendom som härrör från brott, men också om åtgärder som bara mer indirekt kan kopplas till denna. Vidare begås penningtvättsbrott ofta som ett led i annan brottslighet. Ett penningtvättsupplägg kan därutöver i sig innefatta åtgärder av flera personer som var och en begår penningtvättsbrott i gärningsmannaskap. Av särskild betydelse vid straffvärdebedömningen blir därför karaktären på penningtvättsåtgärderna och den roll som en person har intagit vid penningtvätten.

26. I den mån som även förhållandena vid förbrottet är utredda i målet om penningtvättsbrott (och är subjektivt täckta hos den som misstänks för det brottet), bör det emellertid vara möjligt att ta hänsyn också till sådana förhållanden. Det kan ske exempelvis när det ska bedömas om penningtvättsbrottet har ingått som ett led i en brottslighet som har utövats systematiskt eller i större omfattning.

Bedömningen i detta fall

Rubricering och straffvärdebedömning

27. I målet är fråga om ett penningtvättsbrott som avser 235 000 kr. Värdet är sådant att gärningen ligger någonstans omkring den nivå vid vilken värdet i sig talar för att ett brott ska bedömas som grovt. Denna omständighet ska

beaktas vid bedömningen, men värdet är inte sådant att det avgör rubriceringsfrågan.

28. LC har vidtagit flera åtgärder med de medel han haft på sitt konto. Han har följt med till olika platser och gjort uttag och slutligen gjort en överföring avseende det som sedan återstått. Hänsyn måste emellertid också tas till att han inte dömts för att ha ställt sitt konto till förfogande – och det har inte ens gjorts gällande att han varit oaktsam i den delen – samt till att han har hamnat i en inte alldeles enkel situation när han förstått att medlen härrörde från brott. LC har vidare intagit en i sammanhanget underordnad roll och utfört gärningarna efter påtryckningar.

29. Det förhållandet att någon haft en i sammanhanget underordnad roll påverkar normalt straffvärdet men inte gradindelningen (jfr ”Vakthållningen” NJA 2006 s. 577). Vid brottstyper som är konstruerade på sådant vis att personer som medverkar i ett brottsupplägg själva begår brott i gärningsmannaskap måste emellertid detta förhållande kunna ges betydelse också vid bedömningen av gradindelningsfrågan (se NJA 2004 s. 354). I detta fall måste dessutom beaktas att LC inte dömts för de inledande åtgärderna, dvs. för att tillhandahålla sitt konto och motta medlen, vilket gör att hans gärning är åtminstone delvis atypisk. Vid en samlad bedömning kan brottet inte anses vara så allvarligt att det bör bedömas som grovt. Straffvärdet bedöms motsvara fängelse i fem månader.

Påföljdsval

30. Påföljden för det brott som LC har gjort sig skyldig till bör, som tingsrätten och hovrätten kommit fram till, bestämmas till villkorlig dom.

Skadestånd

31. Som hovrätten funnit är LC skadeståndsskyldig gentemot Medmera Bank AB. Med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit utrett ska skadeståndet bestämmas till 235 000 kr.

32. När en skada, som i detta fall, har vållats genom uppsåtligt brott ska möjligheterna att jämka skadeståndet användas med stor återhållsamhet. Vad LC har anfört utgör inte tillräckliga skäl för jämkning.

Slutsats

33. Hovrättens domslut ska ändras dels på så sätt att LC döms, inte för grovt penningtvättsbrott, utan för penningtvättsbrott av normalgraden, dels på så sätt att skadeståndet bestäms till 235 000 kr.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Ann-Christine Lindeblad, Lars Edlund, Petter Asp (referent) och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Josefine Wendel